

РЕЦЕНЗІЯ

на дисертаційне дослідження Суворової Анастасії Олексіївни на тему: «Тактика проведення слідчих (розшукових) дій за участю неповнолітніх потерпілих із вадами психофізичного розвитку», підготовленого на здобуття на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»

Актуальність обраної теми не викликає сумнівів, оскільки упродовж останніх років спостерігається тенденція до збільшення чисельності соціально вразливих верств населення. Певним чином така ситуація зумовлена низкою кризових явищ, які негативно впливають на ефективність економічного потенціалу. Зокрема до таких чинників можна віднести: наслідки повномасштабного вторгнення РФ, зменшення темпів та обсягів виробництва, що в свою чергу, провокує скорочення робочих місць та скрутне матеріальне становище окремих категорій громадян, відсутність можливостей до належної фінансової підтримки з боку держави, тощо.

Окреслені фактори, у своїй сукупності, набувають загрозливих масштабів та впливають на нормальний розвиток дітей, зумовлюючи збільшення кількості кримінальних правопорушень, які вчиняються як неповнолітніми особами так відносно неповнолітніх осіб. Значний резонанс, в контексті досліджуваної проблеми, належить насильницьким злочинам та таким небезпечним їх проявам, як вбивства, заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, посяганням на статеву недоторканість тощо.

В той же час, в межах окресленої проблеми, окремої уваги, заслуговує така специфічна категорія осіб - як неповнолітні потерпілі із вадами психофізичного розвитку.

Порівняльний аналіз статистичних даних щодо динаміки кримінальних правопорушень, вчинених щодо неповнолітніх потерпілих із вадами психофізичного розвитку, засвідчує їх кількісне зростання. Передусім зазначене обумовлено тим, що неповнолітні потерпілі з вадами психофізичного розвитку характеризуються віктимністю. Особливості розслідування, тактики СРД пов'язані з патологічним станом організму таких дітей, які в більшості випадків мають інвалідність.

Згідно з даними Державної служби статистики України, 2022 року в Україні налічувалося близько 2,7 млн осіб з інвалідністю, з них – 162,2 тис. – діти. Як наслідок збройної агресії Російської Федерації, вчинення щодо громадян України воєнних злочинів, жертвами яких є, зокрема, діти, спостерігається критичний приріст осіб з інвалідністю за останні два роки – майже на 300 тис. осіб. Наприкінці 2023 року в Україні налічувалося близько 3 млн осіб з інвалідністю. Питання чисельності дітей з інвалідністю в Україні залишається відкритим у зв'язку з браком реальних статистичних даних у сучасних умовах, однак обґрунтованим є припущення, що така цифра нині становить близько 200 тис. осіб.

Статистичні дані Офісу Генерального прокурора засвідчують, що за 2019/2020/2021/2022/2023 роки було вчинено 4201/4626/5148/4718/6517

кримінальних правопорушень щодо дітей та 427/496/412/354/597 кримінальних правопорушень щодо осіб з інвалідністю. За січень–березень 2024 року було зареєстровано 1503 кримінальних правопорушень щодо дітей та 266 кримінальні правопорушення щодо осіб з інвалідністю.

Крім того, можемо констатувати збільшення кількості вчинених кримінальних правопорушень щодо дітей досліджуваної категорії. Так, за інформацією офіційних джерел, від початку повномасштабного вторгнення до лютого 2024 року в Україні загинуло 536 дітей, 1263 – поранено, 2075 дітей вважають зниклими, 19 546 українських дітей депортовано до країни-окупанта, 13 дітей постраждало від сексуального насильства

Варто зазначити, що напрями протидії аналізованій категорії протиправних діянь залежатимуть не лише від своєчасності виявлення ознак насильницьких дій та обґрунтованості прийнятих рішень про початок кримінального провадження, але і від повноти та точності виявлених та зафіксованих слідів.

Нині слідчі постають перед складнощами проведення СРД за участю неповнолітніх потерпілих із вадами психофізичного розвитку, унаслідок цього ігнорують застосування комплексу СРД загалом, не залучають необхідні тактичні засоби. Результати вивчення кримінальних проваджень засвідчили, що лише в 79,8 % випадків було проведено допит неповнолітнього потерпілого з вадами психофізичного розвитку, у 26,2 % випадків – слідчий експеримент, у 20,2 % – освідування, у 19,0 % – інші СРД. З-поміж основних причин неналежного проведення СРД за таких умов практики виокремили: патологічний стан організму дитини, що спричиняє організаційно-тактичні складнощі (87,8%); недостатність знань, умінь і навичок (35,8 %); клопіткий процес, що потребує тривалої підготовки (75,0 %); необхідність залучення різних спеціалістів (33,1 %); недостатність літературних джерел і криміналістичних рекомендацій (48,0 %); необхідність службової підготовки, спрямованої на підвищення кваліфікації в цій сфері (35,8 %).

Водночас аналіз наявного наукового доробку дає змогу дійти висновку, що досі не здійснено окремого комплексного наукового дослідження, присвяченого вивченню проблем тактики проведення СРД саме за участю неповнолітніх потерпілих із вадами психофізичного розвитку. Така ситуація спричиняє низький рівень організаційно-тактичної діяльності слідчого у цій сфері і, як наслідок, впливає на ефективність розслідування.

Враховуючи викладене, можливо дійти висновку, що дисертаційне дослідження Суворової Анастасії Олексіївни є актуальним та присвячене вирішенню наукового завдання щодо розроблення теоретичних положень і науково обґрунтованих практичних рекомендацій щодо тактичних особливостей проведення СРД за участю неповнолітніх потерпілих із вадами психофізичного розвитку.

Оцінка наукового рівня дисертації і наукових публікацій здобувача. Вивчення дисертації та наукових публікацій свідчить про логічну структуру роботи, що дало можливість дисертанту всебічно й повно дослідити обрану тему у межах визначеного обсягу дисертаційного дослідження. При написанні

роботи автор проаналізувала достатню кількість джерел (361 найменування), ґрунтовно та критично вивчила роботи науковців за напрямом, що дало їй змогу вирішити важливу наукову задачу, дати відповіді на актуальні й суттєві для науки та правоохоронної практики питання, сформулювати пропозиції та рекомендації з подальшого вдосконалення теоретичних основ і прикладних аспектів тактики проведення СРД за участю неповнолітніх потерпілих із вадами психофізичного розвитку.

Обґрунтованість зроблених у дисертації висновків забезпечується емпіричними даними, зокрема результатами вивчення та узагальнення статистичних і аналітичних матеріалів МВС України, Національної поліції України, Офісу Генерального прокурора, Державної судової адміністрації України за 2019–2023 роки та січень–лютий 2024 року; статистичні й аналітичні матеріали державних, правоохоронних органів, судових інстанцій, міжнародних і громадських організацій; дані, отримані внаслідок вивчення 61 судового рішення та 84 матеріалів кримінальних проваджень, учасником яких були неповнолітні потерпілі з вадами психофізичного розвитку, за 2016–2023 роки; результати анкетування 90 слідчих і 58 дізнавачів Національної поліції України (НПУ) у всіх регіонах України.

Також під час дослідження здобувачкою використано власний практичний досвід, набутий за період роботи в слідчих підрозділах ГУНП у м. Києві (з 2018 року й донині).

Результати наукового дослідження апробовано на міжнародних та міжвідомчих науково-практичних конференціях та опубліковано у дванадцяти наукових виданнях, серед яких п'ять статей у наукових фахових виданнях з юридичного напрямку.

Отже, дисертаційне дослідження Суворової А.О. виконане на високому науковому рівні, а публікації відображають всі його розділи.

Новизна представлених теоретичних та/або експериментальних результатів проведених здобувачем досліджень, повнота викладу в опублікованих працях. Результатам дослідження Суворової А.О. характерний належний ступінь наукової новизни, який визначається тим, що на основі ґрунтовного вивчення законодавства, наукових праць, слідчої, оперативно-розшукової, експертної та судової практики, сформовано низку теоретичних та практичних засад щодо тактики проведення слідчих (розшукових) дій за участю неповнолітніх потерпілих із вадами психофізичного розвитку.

Зокрема, у роботі обґрунтовано низку нових положень, висновків та рекомендацій:

вперше:

– сформульовано визначення поняття «неповнолітній потерпілий з вадами психофізичного розвитку», згідно з яким це неповнолітня особа віком до 18 років, якій спричинено моральну, матеріальну або фізичну шкоду внаслідок вчинення кримінального правопорушення, що має стійкий психічний або фізичний розлад у функціонуванні організму, патологічний стан якої належить до класів 5, 6, 7, 8, 13, 17 та 18 МКХ-10 (Міжнародної

статистики класифікації хвороб), спричинений різними факторами, що створює певні обмеження функціонування дитини в соціумі й обумовлює додаткові вимоги до забезпечення її прав у кримінальному провадженні;

– схарактеризовано неповнолітнього потерпілого з вадами психофізичного розвитку відповідно до класифікації за такими критеріями: хвороба неповнолітнього; причина захворювання; здатність сприйняття неповнолітнім навколишнього середовища та функціонувати в ньому; рівень соціальної захищеності неповнолітнього; місце територіальної визначеності неповнолітнього тощо. Сформовано характеристику неповнолітнього залежно від його індивідуальних ознак, що пов'язані з учиненим щодо нього кримінальним правопорушенням;

– розроблено пропозиції щодо використання досвіду іноземних держав під час проведення СРД за участю неповнолітніх потерпілих із вадами психофізичного розвитку, зокрема стосовно: спрощеного порядку досудового розслідування щодо неповнолітніх (досвід Естонії); переваг непроктольного виду допиту з неповнолітнім у формі спілкування в зручній для дитини обстановці, під час перегляду фільму, малювання (досвід Нідерландів); використання методики «RATAC», основою якої є встановлення психологічного контакту з дитиною (досвід США, Німеччини та Великої Британії); безперервного взаємозв'язку освітніх громад, медичних, реабілітаційних установ та інклюзивних закладів на всіх етапах кримінального провадження за участю неповнолітніх (досвід Італії); здійснення соціального розслідування на постійній основі, яке полягає в ознайомленні працівників поліції із життям неповнолітніх (досвід Японії);

удосконалено:

– тлумачення правових засад, яких має бути дотримано під час залучення неповнолітніх потерпілих із вадами психофізичного розвитку до проведення СРД, що ґрунтуються на положеннях: 1) міжнародних джерел права (Декларації прав дитини (1959), Конвенції про права дитини (1989), Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (2007), Мінімальних стандартних правил ООН щодо відправлення правосуддя стосовно неповнолітніх (1985), Конвенції про права осіб з інвалідністю (2006) та ін.); 2) національних джерел права (Конституції України (1996), КПК України (2012), законів України «Про охорону дитинства» (2001), «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» (1991), Концепції розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні (2011) та ін.;

– криміналістичні рекомендації щодо організаційно-тактичних засад підготовчого, робочого, заключного етапів проведення СРД за участю неповнолітніх потерпілих із вадами психофізичного розвитку з метою забезпечення прав і свобод досліджуваної категорії неповнолітніх, підвищення ефективності діяльності органів досудового розслідування під час кримінального провадження;

– перелік типових питань і тактичних прийомів щодо їх реалізації, які застосовує слідчий під час проведення СРД за участю неповнолітніх

потерпілих із вадами психофізичного розвитку, зокрема які спрямовані на встановлення психологічного контакту з дитиною, ґрунтуються на врахуванні даних щодо її особистості, стану здоров'я, індивідуальних особливостей;

- комплекси тактичних прийомів, спрямованих на оптимізацію проведення слідчого експерименту за участю неповнолітніх потерпілих із вадами психофізичного розвитку, які об'єднано у групи: «відновлення пам'яті»; «послідовності»; «спрощеності»; «інерційності»;

- криміналістичні рекомендації щодо алгоритму дій слідчого під час проведення освідування за участю неповнолітніх потерпілих із вадами психофізичного розвитку, а саме щодо обстеження тіла освідуваного з метою виявлення слідів кримінального правопорушення та особливих прикмет, а також обстеження одягу особи для виявлення на ньому слідів кримінального правопорушення;

дістало подальший розвиток:

- характеристика стану наукових досліджень щодо тактики проведення СРД за участю неповнолітніх потерпілих із вадами психофізичного розвитку, з огляду на комплексний характер дослідження, з виокремленням питань для першочергового опрацювання відповідно до сучасних суспільно-правових реалій;

- пропозиції до кримінального процесуального законодавства та практичні рекомендації для суб'єктів правозастосування стосовно дотримання міжнародних стандартів тактики допиту неповнолітніх потерпілих із вадами психофізичного розвитку, з огляду на положення міжнародних нормативно-правових актів, практику Європейського суду з прав людини й ефективний іноземний досвід;

- конкретизація завдань щодо встановлення під час проведення СРД з неповнолітніми потерпілими, які мають вади психофізичного розвитку, відомостей, що свідчать про заподіяння їм моральної, матеріальної та фізичної шкоди внаслідок вчиненого кримінального правопорушення. Питання погіршення здоров'я та потреби в медичному, психоемоційному відновленні дитини є першочерговими завданнями, спрямованими на реабілітацію психофізичного здоров'я; з'ясування таких даних спрямовано на гарантування забезпечення відшкодування шкоди, завданої внаслідок кримінального правопорушення неповнолітньому потерпілому;

- криміналістичні рекомендації щодо залучення до проведення СРД спеціалістів, зокрема: психолога задля підтримки неповнолітнього, налагодження психоемоційного взаємозв'язку; медика – з метою оптимізації процесу проведення окремих СРД та медичного супроводження дитини; психіатра – за потреби надання психіатричної допомоги, діагностики стану психіки дитини; фізіономіста – задля з'ясування значення вербальних і невербальних виявів дитини; сурдоперекладача – з метою обміну інформацією з неповнолітніми з вадами слуху за допомогою використання мови жестів; радиста-спеціаліста телеграфної азбуки Морзе – задля приймання та передавання знаків азбуки Морзе для неповнолітніх із вадами зору. Виокремлено вимоги до особи спеціаліста за таких умов, що охоплюють

освіту, професійний досвід, а також неодмінно – досвід роботи з дітьми з вадами психофізичного розвитку;

– пропозиції щодо підвищення ефективності взаємодії слідчого з іншими суб'єктами під час проведення СРД за участю неповнолітніх потерпілих із вадами психофізичного розвитку, а саме: правоохоронними органами та їх представниками (співробітниками оперативних підрозділів, дільничними інспекторами поліції, інспекторами ювенальної превенції, спеціалістами-криміналістами, судовими експертами та ін.); органами державної влади, органами місцевого самоврядування та їх представниками; міжнародними, громадськими організаціями та їх представниками; закладами освіти та їх представниками, зокрема за напрямом інклюзивного навчання; громадськістю, медіа та їх представниками;

– криміналістичні рекомендації щодо тактики допиту за участю неповнолітніх потерпілих з вадами психофізичного розвитку в умовах «зеленої кімнати», реалізації моделі «Барнахус», із виокремленням організаційних і тактичних завдань, які виконують за таких умов.

Окрім розглянутих вище, в роботі містяться й інші положення, висновки та рекомендації, які в сукупності забезпечують цілісність наукової новизни проведеного дослідження.

Наукова обґрунтованість отриманих результатів, наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Аналіз анотації та тексту дисертації, змісту публікацій Суворової А.О. дають змогу зробити висновок про наукову обґрунтованість і достовірність результатів, отриманих у ході науково дослідження.

Усі наукові положення, висновки і рекомендації, які сформульовані у дисертації, достатньою мірою обґрунтовані та відповідають меті та завданням роботи, викладені у загальних висновках та висвітлені в опублікованих працях. Висновки дисертаційної роботи логічно витікають із отриманих результатів, а рекомендації базуються на висновках дослідження.

Зроблені Суворовою А.О. висновки, за окремими розділами та в цілому за змістом дисертації, мають вагому аргументацію, є належним чином обґрунтованими, викладені автором чітко і коректно.

Для досягнення визначеної мети в роботі використано систему загальнонаукових та спеціальних методів, які надали можливість оптимально врахувати особливості об'єкта і предмета дослідження, зокрема: методи формальної логіки (аналіз, синтез, дедукцію, індукцію, аналогію, абстрагування) – для з'ясування змісту розглядуваних питань (у всіх розділах дисертації); спеціально-правові методи, передусім порівняльно-правовий – під час вивчення норм матеріального та процесуального права, наукових понять (у всіх розділах дисертації); історико-правовий – у процесі тлумачення крізь призму наукових поглядів і положень нормативно-правових актів основних термінів, що використані в дисертації («тактика», «неповнолітні потерпілі», «вади психофізичного розвитку» (підрозділи 1.2, 1.3)); системно-структурний – для формулювання організаційно-тактичних завдань слідчого в процесі проведення СРД за участю неповнолітніх потерпілих із вадами

психофізичного розвитку (підрозділ 2.1); метод системного аналізу – у контексті визначення напрямів діяльності з удосконалення процесу використання наукових положень і практичних рекомендацій щодо тактики проведення окремих СРД за участю неповнолітніх потерпілих із вадами психофізичного розвитку (розділ 3); моделювання – під час розроблення рекомендаційних алгоритмів дій слідчого, інших учасників СРД для формування тактики проведення допиту, слідчого експерименту й освідування щодо неповнолітніх потерпілих із вадами психофізичного розвитку (розділ 3); статистичний – з метою підтвердження теоретичних висновків даними офіційної статистики, узагальнення результатів вивчення емпіричних джерел (у всіх розділах дисертації); соціологічний – для підтвердження наукових висновків даними анкетування слідчих і дізнавачів Національної поліції України (у всіх розділах дисертації).

Методи дослідження були використані комплексно, що забезпечує високий рівень наукової обґрунтованості положень, які розроблені в дисертації.

Обґрунтованість зроблених у дисертації висновків забезпечується емпіричними даними.

Отже, результати дисертаційного дослідження Суворової А.О., які виносяться на захист є достатньо аргументованими, обґрунтованими, логічними та переконливими, мають високий ступінь наукової новизни та практичне значення.

Рівень виконання поставленого наукового завдання, оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності. Наукові результати і положення, що виносяться на захист, одержані завдяки широкому використанню різноманітних методів наукового дослідження, аналізу масиву нормативно-правових актів, які регламентують слідчу та експертну діяльність, наукових праць в галузі криміналістики, кримінального процесу та судової експертології.

Постановка завдань, визначення об'єкту та предмету наукового пошуку є чіткими і зрозумілими та цілком відповідають вимогам до наукових робіт даного різновиду. Завдання наукової праці здобувачем загалом виконані, загальна мета досягнута.

Поставлені наукові завдання виконані на високому методологічному рівні, а дисертант оволодів необхідними для рівня доктора філософії компетенціями.

Теоретичне і практичне значення результатів дослідження полягає в тому, що в роботі, з огляду на наявні основні положення теорії криміналістики, кримінального процесу й узагальнення експертної, слідчої, судової практики, на монографічному рівні сформульовано низку наукових положень, висновків і рекомендацій щодо тактики проведення слідчих (розшукових) дій за участю неповнолітніх потерпілих із вадами психофізичного розвитку.

Запропоновані в дисертації теоретичні положення, висновки та пропозиції впроваджено й може бути використано у:

– законотворчій діяльності – для внесення змін і доповнень до КПК України з метою вдосконалення кримінальної процесуальної регламентації проведення слідчих (розшукових) дій за участю неповнолітніх потерпілих з вадами психофізичного розвитку (довідка Комітету Верховної Ради України з питань правоохоронної діяльності від 5 квітня 2024 року № 147д 9 / 15-30);

– правозастосовній діяльності – для вдосконалення кримінального провадження за участю неповнолітніх потерпілих з вадами психофізичного розвитку (акти впровадження Святошинського УП ГУНП у м. Києві від 23 лютого 2024 року, відділу дізнання ГУНП у м. Києві від 25 лютого 2024 року, Головного слідчого управління НПУ від 28 березня 2024 року);

– освітньому процесі – під час викладання навчальних дисциплін «Кримінальний процес», «Криміналістика», підготовки навчально-методичних праць (акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від 25 березня 2024 року);

– науково-дослідній діяльності – для подальших досліджень питань кримінального провадження за участю неповнолітніх потерпілих з вадами психофізичного розвитку (акти впровадження Національної академії внутрішніх справ від 25 березня 2024 року, Науково-дослідного інституту публічного права від 1 квітня 2024 року).

Оцінка змісту дисертації, її завершеності в цілому. Дисертація Суворової А.О. викладена українською мовою та має чітку структуру, яка відповідає вимогам МОН України та порядку присудження ступеня доктора філософії. Дисертація складається з анотації, вступу, трьох розділів, кожен з яких поділяється на відповідні підрозділи залежно від поставлених завдань, висновків, списку використаних джерел та п'яти додатків. Повний обсяг дисертаційного дослідження - 341 сторінка, з яких обсяг основного тексту – 265 сторінок.

Анотація у стислій формі представляє основні тези дисертаційного дослідження, наводить перелік публікацій, в яких викладені основні результати рецензованого дослідження. Анотація викладена українською і англійською мовами. Анотація дисертації, ідентична її основному змісту, адекватно відображає основні положення дослідження.

У вступі обґрунтовано актуальність обраної теми, охарактеризовано ступінь її наукової розробки, зв'язок із науковими програмами, планами, темами, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет та методи дисертаційного дослідження, емпіричну базу, сформульовано наукову новизну, практичне значення результатів та зазначено інформацію про апробацію дисертації.

У розділі 1 «Теоретико-правові засади дослідження тактики проведення слідчих (розшукових) дій за участю неповнолітніх потерпілих з вадами психофізичного розвитку» автором схарактеризовано стан наукових досліджень щодо тактики проведення слідчих (розшукових) дій за участю неповнолітніх потерпілих із вадами психофізичного розвитку. Основну увагу зосереджено на наукових працях з питань криміналістичної тактики, тактики проведення слідчих (розшукових) дій, правового статусу цієї категорії осіб під час кримінального провадження, а також наукових

публікаціях, присвячених особливостям проведення слідчих (розшукових) дій з неповнолітніми потерпілими з вадами психофізичного розвитку.

Проаналізовано нормативно-правове регулювання участі неповнолітніх потерпілих із вадами психофізичного розвитку в проведенні слідчих (розшукових) дій, що ґрунтується на загальних засадах Кримінального процесуального кодексу України. З огляду на особливий правовий статус таких неповнолітніх потерпілих, зацентовано увагу на додатковому забезпеченні їхніх прав і свобод, необхідності нормативно-правового регулювання застосування методик «Зелена кімната» та «Барнахус» під час проведення слідчих (розшукових) дій.

Сформовано характеристику неповнолітнього потерпілого з вадами психофізичного розвитку, що є необхідною складовою в структурі цілісної криміналістичної характеристики вчиненого кримінального правопорушення. Передумовою є вивчення соціально-біологічних, психічних, фізичних особливостей дитини, а також соціально-демографічних і соціально-рольових ознак, таких як спосіб життя, оточення, зв'язки тощо. Важливим елементом під час розслідування правопорушень щодо неповнолітніх потерпілих із вадами психофізичного розвитку є з'ясування взаємозв'язку між ознаками неповнолітнього потерпілого й іншими елементами криміналістичної характеристики вчиненого кримінального правопорушення (способом вчинення, слідовою картиною, особою правопорушника тощо).

В межах формування характеристики неповнолітніх потерпілих із вадами психофізичного розвитку враховано: 1) характеристику вад психофізичного розвитку: фізичне порушення, психічне порушення, складне порушення (як сукупність фізичних та/або психічних порушень) та їх різновиди; 2) криміналістичну характеристику відповідного кримінального правопорушення, у якому неповнолітній з вадами психофізичного розвитку є потерпілим; 3) соціально-біографічні дані про дитину (відомості анкетного характеру), соціально-психологічні дані, характеристики інших суб'єктів, які перебувають у взаємозв'язку з неповнолітнім, соціальні зв'язки

Здійснено порівняльний аналіз іноземного досвіду й національної правозастосовної практики щодо проведення слідчих (розшукових) дій за участю неповнолітніх потерпілих із вадами психофізичного розвитку та сформовано низку пропозицій щодо запровадження позитивного досвіду таких держав, як Велика Британія, Естонія, Італія, Нідерланди, Німеччина, США, Швеція, Японія та ін. Іноземний досвід засвідчив, що ефективне функціонування системи досудового розслідування щодо неповнолітніх потерпілих із вадами психофізичного розвитку нерозривно пов'язане з розвитком усіх державних і громадських інституцій, дотриманням прав й інтересів дітей, обов'язковим виконанням міжнародних стандартів щодо їх захисту.

У розділі 2 «Організаційно-тактичні засади проведення слідчих (розшукових) дій за участю неповнолітніх потерпілих з вадами психофізичного розвитку» визначено організаційно-тактичні засади проведення слідчих (розшукових) дій за участю неповнолітніх потерпілих із

вадами психофізичного розвитку. Виокремлено проблемні питання реалізації організаційно-тактичних завдань під час проведення слідчих (розшукових) дій за участю неповнолітніх потерпілих із вадами психофізичного розвитку на підготовчому, робочому й заключному етапах тактики проведення.

Обґрунтовано важливість залучення психолога, оскільки спеціаліст-психолог допомагає налагодити психологічний взаємозв'язок між слідчим і неповнолітнім, сформувати відчуття безпеки й довіри в дитини для успішного проведення слідчої (розшукової) дії з мінімальним відчуттям стресу. Акцентовано, що слідчому доцільно користуватися реєстром психологів, схвалених для роботи фаховими психологами.

Доведено значущість залучення до проведення слідчих (розшукових) дій за участю неповнолітніх потерпілих із вадами психофізичного розвитку спеціаліста-психіатра.

Висвітлено особливості комплексного підходу до залучення спеціальних знань під час проведення таких слідчих (розшукових) дій за участю неповнолітніх потерпілих із вадами психофізичного розвитку, як освідування, слідчий експеримент, пред'явлення для впізнання тощо.

Запропоновано криміналістичні рекомендації щодо підвищення ефективності використання спеціальних знань під час проведення слідчих (розшукових) дій за участю неповнолітніх потерпілих із вадами психофізичного розвитку.

Окреслено коло уповноважених органів, підрозділів й окремих осіб, з якими взаємодіє слідчий під час проведення слідчих (розшукових) дій за участю неповнолітніх потерпілих із вадами психофізичного розвитку, серед них: 1) правоохоронні органи та їх представники, зокрема співробітники оперативних підрозділів, дільничні інспектори поліції, інспектори ювенальної превенції, спеціалісти-криміналісти, судові експерти, інші уповноважені службові особи; 2) органи державної влади, органи місцевого самоврядування та їх представники; 3) міжнародні, громадські організації та їх представники; 4) заклади освіти та їх представники (дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, спеціалізованої, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої, вищої освіти, зокрема за напрямом інклюзивного навчання); 5) громадськість, медіа та їх представники.

У розділі 3 «Особливості тактики проведення слідчих (розшукових) дій за участю неповнолітніх потерпілих з вадами психофізичного розвитку» розглянуто тактику допиту неповнолітнього потерпілого з вадами психофізичного розвитку відповідно до організаційно-тактичних, психологічних засад і з урахуванням індивідуальних особливостей дитини.

Запропоновано вибудовувати тактику допиту за участю неповнолітніх потерпілих з вадами психофізичного розвитку залежно від віку допитуваного, відповідно до індивідуальних психологічних і фізичних можливостей дитини, зокрема її готовності до процесу проведення слідчої (розшукової) дії. З метою недопущення психоемоційного навантаження дитини рекомендовано обмежитися в часі та проводити допит неповнолітніх потерпілих цієї категорії

не довше ніж протягом години на день, урахуваючи індивідуальні особливості дитини.

Зазначено, що за участю неповнолітніх потерпілих з вадами психофізичного розвитку проводять слідчий експеримент задля перевірки можливості: бачити в певних умовах; чути в певних умовах; проникнути крізь певний отвір, у певне місце; вчиняти певні дії за визначений проміжок часу; з метою встановлення обставин події; задля виявлення певних умінь і навичок.

Висвітлено тактику освідчування неповнолітнього потерпілого з вадами психофізичного розвитку. Проаналізовано проблему примусового проведення освідчування, доведено, що застосування будь-якого виду примусу, як психічного, так і фізичного, є недопустимим, оскільки: відмова неповнолітнього щодо проходження освідчування може бути обумовлена страхом, хвилюванням; вбачаються високі ризики повторного травмування дитини, що здатне спровокувати погіршення стану її здоров'я; застосування примусу щодо неповнолітнього може спричинити небажання надалі співпрацювати зі слідством.

Розроблено пропозиції з удосконалення правозастосовної практики під час проведення слідчих (розшукових) дій за участю неповнолітніх потерпілих із вадами психофізичного розвитку.

Наприкінці кожного розділу та всієї дисертації Суворовою А.О. наводяться висновки, в яких конкретно характеризується зміст розглянутих питань. Висновки відповідають завданням та меті дисертаційного дослідження, мають вагому аргументацію, є належним чином обґрунтованими і характеризуються високим рівнем достовірності.

Список використаних джерел складається з 361 найменування, до яких включені джерела як у вітчизняних, так і зарубіжних виданнях. Необхідно зазначити, що кожний розділ дисертаційного дослідження має свою наукову значимість, слугує науковим підґрунтям для наступного розділу та у результаті об'єднання усіх розділів утворюється цілісне дослідження, що є основою для вирішення практичного завдання – тактики проведення слідчих (розшукових) дій за участю неповнолітніх потерпілих із вадами психофізичного розвитку.

Вищенаведене дозволяє стверджувати, що дисертація Суворової Анастасії Олексіївни відповідає існуючим вимогам та є завершеною науковою працею.

Рекомендації щодо подальшого використання результатів дисертації в практиці. Отримані результати дисертаційного дослідження Суворової А.О. на тему «Тактика проведення слідчих (розшукових) дій за участю неповнолітніх потерпілих із вадами психофізичного розвитку» можливо використовувати у освітньому процесі юридичних закладів вищої освіти, в науково-дослідницьких розробках наукових установ, при підготовці наукових публікацій та монографій, плануванні досліджень за цим напрямом, а також практичній діяльності.

Зауваження щодо оформлення та змісту дисертації, запитання до здобувача. У цілому позитивно оцінюючи рецензовану працю, вважаємо за доцільне висловити кілька міркувань та побажань:

1. У підрозділі 1.2. «Правові засади участі неповнолітніх потерпілих із вадами психофізичного розвитку у проведенні слідчих (розшукових) дій» автором проаналізовано нормативно-правове регулювання участі неповнолітніх потерпілих із вадами психофізичного розвитку під час проведення слідчих (розшукових) дій, що ґрунтується на загальних засадах Кримінального процесуального кодексу України та, з урахуванням особливого правового статусу таких потерпілих, зацентровано увагу на додатковому забезпеченні їхніх прав і свобод, що обумовлює необхідність вдосконалення окремих нормативно-правових положень.

Дійсно, не викликає сумнівів той факт, що неповнолітні потерпілі із вадами психофізичного розвитку є «специфічною категорією» у контексті проведення слідчих (розшукових) дій та досудового розслідування в цілому. І ряд проблемних питань, які виникають під час кримінального провадження, вирішити лише за допомогою розроблених технологій слідчих (розшукових) дій, окремих тактичних прийомів або навіть використовуючи їх системи доволі складно, а в окремих випадках не можливо.

Пропозиції дисертанта щодо необхідності удосконалення правового регулювання цієї сфери є доречними та практичнозначущими, але було би доцільно конкретизувати у висновках роботи норми, які на думку дисертанта потребують змін та норми-новели, які пропонуються за результатами дослідження, а також чітко окреслити їх зміст (стор.246-248).

2. У підрозділі 3.1. «Особливості тактики допиту за участю неповнолітніх потерпілих із вадами психофізичного розвитку» автор, досліджуючи питання віку неповнолітнього потерпілого, зазначає, що малолітньою вважають дитину до досягнення нею 14-ти років, а неповнолітньою – дитину віком від 14-ти до 18 років (стор.181).

Також у дисертації окреслені та обґрунтовані критерії щодо класифікації осіб з вадами психофізичного розвитку за віковою ознакою, та, зокрема у висновках (стор.260), запропоновано будувати тактику допиту за участю неповнолітніх потерпілих із вадами психофізичного розвитку залежно від віку допитуваного, за наступними класифікаційними критеріями : дитячий вік (до 1 року); раннє дитинство (від 1-го до 3 років); дошкільний вік (від 3-х до 7 років); молодший шкільний вік (від 7-ми до 11–12 років); підлітковий вік (від 11–12 до 14–15 років); старший шкільний вік (від 14–15 до 18 років).

Проте, дисертант не конкретизує тактичні прийоми, використання яких є найбільш ефективними або допустимими із урахуванням запропонованої психолого-криміналістичної класифікації неповнолітніх потерпілих із вадами психофізичного розвитку.

Крім того, автор слушно звертає увагу, що чинне кримінальне законодавство не встановлює вікової граничної межі починаючи з якої дитину можливо допитувати як потерпілу особу, що в свою чергу може створити підґрунтя для відсутності об'єктивності у вирішенні окремих питань. Хотілось

би почути під час прилюдного захисту позицію автора з цього приводу, оскільки за змістом дисертації вона не прослідковується.

У той же час, перелічені зауваження і побажання мають дискусійний характер і не впливають на загальну високу позитивну оцінку дисертації. Представлена дисертаційна робота є завершеною науковою працею. Сформульовані у ній рекомендації та висновки становлять наукову й практичну цінність.

Відсутність порушень академічної доброчесності. У ході вивчення як дисертаційного дослідження, так і наукових публікацій, фактів порушень академічної доброчесності не виявлено. Дисертація Суворової А.О. на тему «Тактика проведення слідчих (розшукових) дій за участю неповнолітніх потерпілих із вадами психофізичного розвитку» є оригінальною, самостійно виконаною науковою працею.

Висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам. Дисертація Суворової Анастасії Олександрівни на тему: «Тактика проведення слідчих (розшукових) дій за участю неповнолітніх потерпілих із вадами психофізичного розвитку», подана на здобуття ступеня доктора філософії, є комплексним, цілісним, завершеним науковим дослідженням, містить нові науково-обґрунтовані результати, що відрізняються новизною в постановці та вирішенні проблем щодо використання тактики проведення слідчих (розшукових) дій за участю неповнолітніх потерпілих із вадами психофізичного розвитку під час розслідування. Рецензована робота відповідає галузі знань 08 «Право» спеціальності 081 «Право» та вимогам «Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах)», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами і доповненнями від 03 квітня 2019 року № 283), наказу МОН України № 40 від 12 січня 2017 року «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (зі змінами від 12 липня 2019 року) і «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44), а її автор – **Суворова Анастасія Олександрівна заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».**

РЕЦЕНЗЕНТ:

**Професор кафедри криміналістики та судової медицини
Національної академії внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, доцент
04.06.2024**

Анна МИРОВСЬКА

